

MILAN MARJANOVIĆ
(1879–1955)

MILAN MARJANOVIĆ

(1879–1955)

Milan Marjanović se rodio u Kastvu u Istri 12. svibnja 1879. Potekao je iz porodice istarsko-dalmatinske. Djed mu je po ocu bio dalmatinski seljak iz Segeta kod Trogira, koji je došao kao financ u Kastav i tamo se oženio jednostavnom kastavskom seljakinjom. Djed po majci bio je Riječanin, inženjer, graditelj cesta, a baka po majci građanka iz Omiša u Dalmaciji.

Osnovnu je školu polazio u Veprincu, zatim u Pazinu, a g. 1893. upućen je u Karlovac u gimnaziju. Možda je odlučno za dalji put Milana Marjanovića bilo baš to, što se u Karlovcu nastanio kod Dušana Lopašića, pisca i novinara. Dušan Lopašić, u ono vrijeme istaknuti javni radnik, izdavao je list »Svjetlo«. Marjanović je imao petnaest godina, kad je tu objavljen (1894. g.) njegov prvi sastavak, a bila je to kritika »Novih Pjesama« Tresića-Pavičića. Sama je ta činjenica veoma značajna za Marjanovića. Nije poput većine onih, koji se upućuju u literaturu, počeo sa stihovima, nego s kritikom. Tako je počela obilna njegova suradnja u »Svjetlu«. Ali već slijedeće godine, 1895., kad mu je bilo 16 godina, Marjanović uređuje i izdaje litografirani đački list »Zajednicu«. Tako već počinje da se u Marjanoviću spaja i sintetizira književnost i politika, što će za njegov čitav život biti karakteristično. On je počeo da nastupa kao literarni i politički pokretač, pa daje takvo obilježje i svojoj »Zajednici«. 1896. godine, kad mu je 17 godina, Marjanović je prvi put u zatvoru (mjesec dana), a izgnan je iz karlovačke gimnazije, kad su demonstranti đaci porazbijali stakla na mađarskoj željezničkoj stanici. Bilo je to povodom proslave milenija ugarskog kraljevstva.

1898. i 1899. Marjanović je u Pragu, gdje polazi trgovački tečaj, a posebno je slušao predavanja T. G. Masaryka, koji je u to vrijeme veoma utjecao na češku omladinu, a i na naše studente u Pragu. Iz Praga Marjanović surađuje u karlovačkom »Svjetlu« i drugim listovima u domovini.

Živo surađuje u sarajevskoj »Nadi«, zagrebačkom »Vijencu« i »Životu«, u »Ljubljanskom Zvonu« i u nekim srpskim časopisima.

Taj prvi period Marjanovićevega djelovanja, od sedam-osam godina, karakteriziran je vanrednim obiljem, mnogostranošću, neumornom aktivnošću i inicijativnošću i na literarnom i na političkom polju. Taj dječak i mladić od dvadesetak godina vrlo je viđen, utjecajan, borben i prodran, on se afirmira kao kritičar i idejni vođa, te igra vidnu ulogu u kulturnom i političkom nastojanju jedne nove generacije, koja otvara novi period u kulturnoj i političkoj historiji Hrvatske. To je vrijeme Moderne u literaturi, a takozvane napredne omladine u politici.

1903. burne godine Marjanović je jedan od vođa revolucionarnog pokreta u Hrvatskoj protiv režima bana Khuen-Hédervárya. Nastupa kao agitator, govornik i kao publicista, piše borbene proglose i vatrene članke, te mnogo pridonosi valu pobune, koji je zahvatio zemlju i imao velikog odjeka u svijetu. Te godine Marjanović doživljava svoju prvu emigraciju, iako odlazi samo iz »ugarske pole« u Beč, gdje publicistički nastavlja borbom s informativnim biroom i biltenom za bečku i evropsku štampu o zbivanju u pobunjenju Hrvatskoj.

Krajem 1903. Marjanović je pozvan u Dubrovnik te one i sljedeće godine uređuje list »Crvena Hrvatska«, osnovan od Frana Supila. Supilo je bio sve više angažiran u politici u Zagrebu i morao je napustiti Dubrovnik, gdje ga Marjanović zamjenjuje. Supilo međutim osniva na Rijeci »Novi List«, koji će imati veliku ulogu u »politici novog kursa«, pa je Marjanović koncem 1904. prešao tamo i bio te i sljedeće godine glavni saradnik Supila i njegov zamjenik u listu. Bilo je to vrijeme oko historijske »Riječke rezolucije«. U »Novom Listu« Marjanović piše političke i literarne članke, pretežno kritike, pod svojim imenom ili kao »Novus«, »Fidus« i t. d.

Krajem 1905. prelazi u Zagreb (ostaje, dakako, i dalje u vezi s »Novim Listom« i Supilom), pa nastupa u »Obzoru«, koji Cihlar-Nehajev i on reorganiziraju i udaraju osnove modernijem žurnalizmu u Hrvatskoj. Tada »Obzor« počinje izlaziti u dva izdanja (jutarnje i večernje), te postaje prvim informativnim listom na slavenskom jugu. U »Obzoru« je napisao brojne članke, što političkog što književnog sadržaja. Politički se članci odnose na Riječku rezoluciju, borbu oko »Željezničke pragmatike«, na izbornu kampanju i t. d. Uz to je Marjanović marljiv književni kritičar. 1906. godine dolazi do promjena u »Obzoru«, na vodstvo tog lista dolazi Milivoj Dežman, odlazi Cihlar-Nehajev, a Marjanović prelazi u »Pokret« kao jedan od urednika. Taj list naprednjaka vodi žestoku borbu protiv režima bana Raucha. Marjanović ostaje tu dvije godine. 1908. i 1909. godine, za vrijeme »veleizdajničkih procesa« Marjanović sudjeluje u organiziranju informativne službe za svjetsku štampu (»Kontrola Evrope«). U isto to vrijeme (od 1907. do 1908.) izdavao je i uređivao popularnu naprednu tjednu reviju »Zvono«. Putovao je tih godina u Beč i Peštu (za vrijeme opstrukcije hrvatskih zastupnika u peštanskom parlamentu). A bio je i tajnik Društva hrvatskih književnika i tajnik Napredne stranke.

Pored tog raznovrsnog i obilnog rada Marjanović je tih godina posebno objavio:

1903. u Dubrovniku zbirku ranijih književnih radova »Fragmenti«,
1904. u Dubrovniku pet brošura »za puk« i studiju »Hrvatski pokret
1903.« u dva sveska,

1905. roman »Karijera« (Rijeka) i komediju »Svagdašnjost« u zadar-
skom kalendaru »Svačić«,

1906. – Iza Šenoe – Dvadeset i pet godina hrvatske književnosti
(Zadar),

1909. »Spljet«, preštampano iz »Zvona«.

Nakon toga, 1910. i 1911. godine, bio je Marjanović u Splitu urednik
dnevnika pučke demokratske stranke (dra. Josipa Smodlake) »Sloboda«
i tjednika »Pučka sloboda«. Pored toga u Splitu izdaje i reviju »Jug«
(1910. g.).

U Splitu mu 1911. godine izlazi (u vlastitoj biblioteci »Kritika«) knji-
ga »Književne studije i prikazi« (sv. I.).

U jesen 1911. dolazi u Zagreb, ponovno povučen interesom za omla-
dinski pokret. Uređuje polumjesečnik »Jug-Zvono« i organ omladine
»Val«.

U vezi s Jukićevim atentatom na komesara Cuvaja, ljeti 1912., poli-
cija utvrđuje Marjanovića kao sukriivca i on je osuđen na izgon iz Hrvat-
ske za 10 godina. Otišao je u Beograd, u Srbiju.

»Balkanski su ratovi bili svatovi u proljeću našega novoga naciona-
lizma – piše Marjanović – ... Beograd me je vratio samome sebi. Povra-
tilo se je ono, za što sam se bojao da će netragom odmaknuti, povratilo
se i ono, što su moji drugovi bili već odavna pokopali ...«

U ljetu 1912. on dobiva mjesto u srpskom presbirou. Družni se sa Sker-
lićem, obilazi s njime Srbiju, osobito Šumadiju, drži predavanja o Hrvat-
skoj, propovijeda ideju jugoslavenstva, ima veze s Narodnom obranom.
Piše u beogradske listove, a osobito su važna njegova »Hrvatska pisma«
1912. godine u »Srpskom književnom glasniku«, pretežno književnog,
ali i političkog značaja.

1913. izlazi njegova knjiga »Savremena Hrvatska« (Srpska književna
zadruga), veliki prilog političkoj, društvenoj i kulturnoj historiji hrvat-
skog naroda do tih dana. Koncem te godine Marjanović se vraća u Hrvat-
sku, kad je došlo do kompromisa Hrvatsko-srpske koalicije s komesarom
Skerlecem, pa su poništene neke kazne i izgoni. Te godine na Rijeci
štampa brošuru »Narod koji nastaje« s tumačenjem »zašto nastaje i kako
se formira jedinstveni srpsko-hrvatski narod«.

Došavši u Zagreb Marjanović se razilazi s vodstvom koalicije. On je,
s doživljajem Srbije, bio za odlučniju akciju, protiv politike kompro-
misa. Odlazi iz Zagreba na Rijeku, te početkom 1914. izdaje tamo s knji-
žarom Trbojevićem »Književne novosti«. Ali nemiran, nervozan, osjet-
ljiv na atmosferu, koja vlada tih nekoliko mjeseci uoči rata, on je već u
ožujku 1914. u Zagrebu, gdje vodi svoj novi tjednik »Narodno jedin-
stvo«. On zamišlja i ostvaruje novi tip informativnog i borbenog lista,
koji se u onih nekoliko mjeseci do rata isticao otvorenim jugoslavenskim
programom, oštrinom prema Beču i Pešti, borbenošću prema domaćoj
frankovačkoj i klerikalnoj reakciji, u čemu nema zastoja ni poslije sara-

jevskog atentata. Baš za to vrijeme taj je Marjanovićev list vrlo interesantan dokument. Marjanović je u to vrijeme u tijesnoj vezi s nacionalističkom omladinom, koja se ispoljava i u tom listu. U listu se živo osjećaju i veze s Beogradom, s tamošnjim jugoslavenski orijentiranim krugovima.

Kad je izbio Prvi svjetski rat, Marjanovićevo »Narodno jedinstvo« je obustavljeno. On je bio interniran u rodnom mjestu Kastvu. Tu je bio dva mjeseca. Drugovao je s Vladimirom Nazorom, profesorom u Kastvu. Tada je Marjanović dovršio svoju opsežnu studiju o Nazoru i njegovoj poeziji.

Iz Kastva je bio upućen u zatvor u ljubljanski »grad« i tamo je bio mjesec dana. Prebačen je u zatvor sudbenog stola u Zagrebu. Tu je ostao do siječnja 1915. godine. Dogovorno s nekim političarima (Šurmin, Magdić, Lukinić, Mažuranić, Joković) Marjanović bježi u Italiju pomoću talijanske putnice na ime Nicolò Bassi, koncem travnja 1915., malo prije ulaska Italije u rat. Iz Rima putuje u Pariz k Trumbiću, koji je sa Supilom predvodio emigraciju, te sudjeluje 1. svibnja 1915. kod osnivanja Jugoslavenskog odbora, kao jedan od članova utemeljitelja. 12. svibnja 1915. Marjanović sudjeluje pri prvom javnom nastupu te nove političke organizacije u Londonu, kad je izdan proglas o težnjama južnoslovenskih naroda, da se oslobode i ujedine, koji je uglavnom on stilizirao.

Nakon kraćeg boravka u Ženevi Marjanović je opet u Londonu, gdje izdaje prvu seriju informativne »Jugoslavenske biblioteke«, a sa Srđanom Tucićem uređuje prve brojeve »Southern Slav Bulletin«. On ima veze s nekim engleskim publicistima (Steed, Watson i drugi), potiče ih na pisanje o jugoslavenskom, a posebno o jadranskom pitanju, a i sam piše za stranu štampu.

Početkom listopada poslan je od Jugoslavenskog odbora u Sjedinjene Države. U rujnu 1916. osniva se u Clevelandu »Jugoslavenska kancelarija« za koordinaciju rada u Sjedinjenim Državama, a Marjanović je njen šef. On organizira 29. i 30. studenoga 1916. veliki kongres u Pittsburgu (sa 615 delegata iz Sjeverne Amerike, a 3 iz Južne Amerike), na kojem je jednoglasno proglašena nacionalna istovjetnost Hrvata, Srba i Slovenaca i proklamirano ujedinjenje sa Srbijom i Crnom Gorom.

Sredinom 1917. godine Marjanović polazi u Južnu Ameriku kao delegat, gdje ostaje godinu dana i razvija rad među emigrantima sličan onome na sjeveru. Obišao je brojne naše kolonije, održao mnoge zborove, učvrstio organizaciju, mnogo je pisao u novinama i objavio neke u propagandi potrebne brošure na našem i španjolskom jeziku. Pokreće i časopis »Obnova«. Izdao je veliki zbornik »Obnova« s programatskim člancima o budućem radu i razvoju u novoj državi.

Vrativši se u Sjedinjene Države preuzima svoj raniji položaj i provodi koordinaciju štampe i propagande.

Po svršetku rata Marjanović se nije odmah vratio u domovinu. Početkom 1919. on je u Parizu, gdje radi na pripremama za Konferenciju mira. Radi u novinskom birou Jugoslavenskog odbora, a kasnije jugoslavenske delegacije na Konferenciji mira, te sprema novi propagandni

materijal, osobito onaj za suzbijanje talijanske propagande za ostvarivanje Londonskog pakta u smjeru Istre i Dalmacije.

U ožujku 1919. vratio se u Zagreb, nakon četiri godine emigracije.

Milan Marjanović se još u emigraciji za vrijeme rata zanosio Ivanom Meštrovićem i učinkom njegove umjetnosti na stranu javnost u prilog ideje o jugoslavenskoj državi. On je 1915. u New Yorku objavio brošuru »Ivan Meštrović, prorok i slava jugoslavenstva. – Život, djela i riječi«. Četiri godine (1924–1928) Marjanović je posvetio propagandi Meštrovića u Sjedinjenim Državama. On je u tri maha tamo odlazio i dugo se zadržavao, te organizirao u više gradova izložbe Meštrovićevih djela, držeći predavanja i pišući o njemu u raznim američkim listovima.

U to isto vrijeme on nastavlja novinarskim, publicističkim i književnim radom, te objavljuje u raznim listovima i časopisima u domovini (»Slobodna tribuna«, »Novosti«, »Vijenac« i t. d.), a radi i u iseljeničkoj štampi, posebno u »Svijetu« (New York) s don Nikom Grškovićem.

U proljeće 1926. prikazano je u New Yorku (»Triangle Theatre«) njegovo kazališno djelo »Tlavata« (objavljeno u posebnoj knjizi u Zagrebu 1927. s naslovom »Tlavata – tragična vizija«).

Kad se početkom 1928. godine vratio u Zagreb, organizirao je, na poziv dra. Andrije Štampara, za Školu narodnog zdravlja i Higijenski zavod higijensku propagandu i središnji filmski laboratorij, gdje je izradio nekoliko kulturnih filmova. Suradivao je i pri organizaciji prvoga većeg domaćeg poduzeća za produkciju filmova »Jugoslavenski prosvetni film« u Beogradu. S pravom se Marjanović smatra pionikom jugoslavenskog filma, s kojim se on upoznao stručno za vrijeme boravka u Sjedinjenim Državama. Bio je dvije godine i predsjednik »Državne filmske centrale«.

1929. godine u Beogradu je osnovan novi »Centralni presbiro« vlade. Marjanović je postao šefom tog presbira. Neko je vrijeme bio na raspoloženju, a zatim je penzioniran.

Od 1934. do 1941. živi naizmjenično u Beogradu i Zagrebu, te se bavi publicističkim i književnim radom. Od 1925. do 1938. mnogo je angažiran u časopisu »Javnost«, koji izlazi u Beogradu. 1938. pokreće časopis »Vidici« (Beograd), koji uređuje do obustave tog lista 1940. godine.

Posljednji Marjanovićev članak prije rata izišao je u »Politici« 6. travnja 1941., na dan bombardiranja Beograda.

Na dan njemačkog napada na našu zemlju Marjanović odlazi iz Beograda i sklanja se pred Nijemcima u Boku Kotorsku. Dolazi zatim u svoje rodno mjesto Kastav (pod Italijom). God. 1942. i 1943. godine nalazi se u tamnici u Rimu, pa u logoru na otoku Lipari, zatim u Coropoli u Abruzzima i Peruggi. Poslije pada Mussolinijeva režima u srpnju 1943. i potiskivanja Nijemaca od savezničke vojske došao je u Rim, odakle je prešao u Bari, pridruživši se Narodnooslobodilačkom pokretu, gdje radi u novinskom uredu. Krajem 1944. godine vratio se u oslobođeni Beograd.

Bio je član »Instituta za međunarodnu politiku« pri ministarstvu vanjskih poslova od 1945. do 1947. godine, gdje radi na izrađivanju dokumentacije o jadranskoj problematici u vrijeme mirovne konferencije i

novog jugoslavensko-talijanskog spora oko granica. On je jedan od pisaca knjige »Oko Trsta«, koja je izašla 1946. godine. Pridonio je tada mnogo toj borbi za nacionalna prava kao ekspert svojim iskustvom i znanjem. Objavio je niz članaka o tom problemu u dnevnoj štampi.

29. lipnja 1951. izabran je za prvog člana Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu i postavljen za predsjednika Jadranskog instituta, na kojem položaju ga je zatekla i smrt.

Biografija Milana Marjanovića prepuna je konkretnih podataka. Punih šest decenija, od prvog štampanog teksta do smrti, bio je u stalnom pokretu. Malo ima godina, koje ne donose nešto novo, neku novu inicijativu i akciju, neki novi angažman Milana Marjanovića. Samo više sile i okolnosti jače od njegove naravi i težnje mogle su ga za kraći period zakočiti u dinamičnosti, koja mu je bila svojstvena. Uvijek je bio pun ideja, planova i namjera, a svemu je pristupao entuzijastički, s nepomućenim idealizmom, koji mu je bio prirodan. Upravo zato, jer je bio takav, događalo mu se, da je u svom životu ulazio neki put i u pothvate i u akcije, koje su mu donosile razočaranja, pa je dosta njegove energije i sposobnosti utrošeno uzalud ili na krivom mjestu. Ali to su gotovo neminovne pojave u životu ovakvih temperamenata.

Karakterizira ga širina. Nije se, od prvog časa svoje javne djelatnosti, mogao ograničiti na književnost, kojoj je ipak najviše pripadao, najviše dao i mogao još više dati, da mu je to bilo jedino zanimanje. Od prvog časa zaokupila ga je politika, iako od njega nikada nije postao tipičan profesionalni političar iz doba Austro-Ugarske i stare Jugoslavije. S politikom je u vezi i njegova velika publicistička i žurnalistička djelatnost. No u Marjanovićevom slučaju nije moguće potpuno odvojiti žurnalizam od književnosti. On je naime i praktički to spajao. Pisao je u isto vrijeme i dnevne političke teme i one književnog karaktera. Bio je često paralelno i politički uvodničar i književni feljtonista, kritičar. I listovi, koje je sam pokretao i vodio, najčešće su bili u znaku takve političko-kulturne kombinacije. Pogledamo li tu stranu Marjanovićeve javne djelatnosti, možemo ga uvrstiti u red nekolicine najistaknutijih i najplodnijih žurnalista naše zemlje u nedavnoj prošlosti. Pri tom treba naglasiti, da se izdizao iz te kategorije i po tome, što nikada nije bio tipičan žurnalista – profesionalac, koji radi po diktatu i protiv vlastitog uvjerenja. I njegovi žurnalistički tekstovi baš zato imaju vrijednost, kao svjedočanstvo o jednom vremenu i dokumenti o jednoj stvarnosti i pojedinim političkim pojavama, a i kao podaci za upoznavanje jedne ličnosti.

Marjanović je vrlo plodan i kao publicista, pisac većih tekstova o političkim temama u časopisima, brošurama i knjigama, što također ima svoju trajniju vrijednost u svom većem dijelu, a od toga prvenstveno njegova knjiga »Savremena Hrvatska« i ono, što je u brošurama i knjizi pisao o Devetstotrećoj. Neka njegova publicistička djela imaju historiografsku vrijednost i po građi u njima i po metodi i interpretaciji autora.

Od 1894. godine, od njegova prvog štampanog teksta, pa do 1955., to jest u preko šest decenija javnog rada, Marjanović je saradivao u preko

80 novina i časopisa (šezdesetak domaćih, to jest hrvatskih, srpskih i slovenskih, a dvadesetak stranih, čeških, njemačkih, talijanskih, engleskih i španjolskih). Uređivao je profesionalno 8 listova (i to 2 tjednika i 6 dnevnika), osnovao i vodio 8 listova (5 tjednika, 1 polumjesečnik i 2 mjesečnika), a u zajednici s drugim 7 listova (2 dnevnika, 2 tjednika, 1 polumjesečnik i 2 mjesečnika).

A objavio je oko 40 većih i manjih knjiga i brošura beletrističkog, književno-kritičkog ili političko-historijskog sadržaja. Bibliografija samo književno-kritičkih spisa (u Matičinoj knjizi Marjanovićevih kritika) sadržava preko 600 naslova. Čitava bibliografija svih štampanih tekstova Milana Marjanovića iznosi nekoliko tisuća naslova. Ta bibliografija nije objavljena, no postoji u rukopisu, u njegovoj ostavštini.

Radin, koristan i zaslužan bio je Milan Marjanović na više polja, ali mu je ipak mjesto u historiji određeno prvenstveno njegovim književnim radom, istaknutom ulogom i zaslugama na tom polju. Kao književnik je postao i članom Jugoslavenske akademije.

Težište Marjanovićeva književnog rada je u periodu od 1894. do 1914., u prvih dvadeset godina. Za vrijeme Prvog svjetskog rata, pa do 1920. on je zauzet uglavnom politikom. 1920. godine on ponovno prilično intenzivno radi i literarno, ali već iduće godine napisao je samo jedan članak literarnog značaja. 1922. je plodan kao u svoje najbolje vrijeme, ali nastaje opet zastoje od pune četiri godine. 1926. je literarno aktivan, ali tada nastaje praznina od punih osam godina. Od 1934. do Drugog svjetskog rata u njegovoj su bibliografiji u svemu 22 literarna napisa. Poslije Drugog svjetskog rata literarna mu je aktivnost još manja. Jasno se vidi, da Marjanović od 1914. godine dalje nije više onako intenzivno i konzekventno zainteresiran literaturom kao u prvih dvadeset godina, kad je bio na glasu po svojem širokom interesovanju za svaku pojavu, za sve probleme literature toga vremena.

Između dva rata od većeg su značenja njegove studije o Nazoru, koje je objavio 1922. u »Jugoslavenskoj knjizi«, a koje su 1924. izišle kao knjiga s naslovom »Vladimir Nazor kao nacionalni pjesnik«.

Poslije Drugog svjetskog rata Milan Marjanović je na literarnom polju još literarni historičar, s publikacijama o »Hrvatskoj Modernoj« u izdanju Jugoslavenske akademije i knjigom sabranih kritika u izdanju Matice Hrvatske.

Kakvo, dakle, mjesto Milan Marjanović zauzima u našoj književnosti, kakvu je ulogu vršio, što je našoj književnosti dao, kakav je trag ostavio?

Sigurno je najvažnija njegova uloga u nastajanju, razvoju i nestajanju »Hrvatske Moderne«. S time u vezi, ali ne samo s time u vezi, razvio je veliku djelatnost kao književni kritičar. U historiju naše književnosti ulazi s time i po tome.

Antun Barac ocjenjuje ga, baš s obzirom na taj period, ovako: »... Marjanović je i kvantitativno najviše radio na kritici, a i najveće značenje u hrvatskoj književnosti svoga vremena stekao je upravo njome. Vršio je znatan utjecaj i među vršnjacima, a uživao je ugled i među

pripadnicima starije generacije. Bilo je vrijeme, kad su ga – i ozbiljno i u šali – zvali hrvatskim Bjelinskim. Njegovo se značenje u kritici povećalo još i time, što je on bio i neobično plodan i aktivan, dospijevajući i da surađuje u svima gotovo časopisima svoga pokreta i da pokreće nove listove, kad mu se činilo da u nekoj akciji treba raditi s više zamaha. ...

»U vrijeme borbe između »Starih« i »Mladih«, Marjanović je među hrvatskim mladim kritičarima zauzimao jedno od najizrazitijih mjesta. On je bio najplodniji, najagilniji među njima, a i najširi po shvaćanju.«

Kad se govori o Marjanoviću piscu općenito, pa i o njegovoj kritičarskoj djelatnosti, ističe se uvijek vanredno obilje, neobična produkcija tekstova. Shvatljivo je, da kvalitet svih njegovih kritika, prikaza i drugih napisa nije uvijek na jednakoj visini. Mnogo je toga napisao brzo. novinarski, kao feljtonista u dnevnim listovima. Ipak, ni sve te »na brzu ruku« napisane kritike ili osvrti nisu za podcjenjivanje. I to, s onim drugim, što je pisao sabrano, mirno i studiozno, predstavlja zajedno opsežan i književno-historijski važan opus. Znao je osjetiti umjetničku kvalitetu i trajnu vrijednost mnogih hrvatskih pisaca svojih suvremenika i »znao je da napiše žive, pune i zaobljene književne ocjene, iz kojih se vidi, da je on stvarno i doživio i proživio ono, što je napisao.« (Barac). U svom je poslu, koji nije shvaćao kao neku profesiju, nego kao misiju, imajući pred očima uvijek plemeniti cilj, bio savjestan, bez zlobe, a ako je u njega bilo strasti, ona je bila plemenite naravi, ona je izlazila iz njegova duboka uvjerenja, da je svrha kojoj teži ispravna. Bio je neumoran, uporan, ali u isto vrijeme i pruživ, elastičan, s vidnom težnjom da ide naprijed, da ne postane u svom vremenu konzervativan. Imao je ambicije da predvodi, pa baš zato i da ne zaostane. Dakako, dok su postojale te ambicije, u vrijeme njegove žive kritičarske aktivnosti.

Milan Marjanović je umro u Zagrebu dne 21. XII. 1955. Njegova je smrt došla naglo. Imao je već 77 godina, ali je do posljednjih dana bio veoma pokretan, vanredno radin, još uvijek pun ideja i planova. Pisao je, mnogo putovao, istraživao po arhivima, držao predavanja i neposredno pred smrt. Dovršavao je svoje opsežne studije o političkim odnosima na Jadranu i upravo pristupao pisanju svojih memoara, koji su bili zamišljeni na široj osnovi. Ti su memoari imali obuhvatiti šest decenija njegova vanredno aktivnog života, na koji se odražavao čitav kulturni, društveni i politički život naše zemlje i naroda. Vanredna je šteta, što je taj posao uvijek odlagao vjerujući, da mu je zdravlje čvrsto i da će za to biti vremena. Nije bio svijestan, da je na kraju svog dugog i napetog životnog puta. Završio je u svom stilu. I zato je uspomena na njega nepomućena, nitko se ne će sjećati Milana Marjanovića pasivnog, umornog i ogorčenog starca. Ostaje samo sjećanje na čovjeka punog energije, vječnog idealistu, zanesenog optimistu, neumornog i brzog u radu. I na čovjeka vanredno dobrog srca, susretljivog i širokogrudnog.

Ive Mihovilović

RASPRAVE I IZVJEŠTAJI

